

ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ І ШЛЯХИ ЇЇ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Питання дошкілля знайшли відбиття в Законі України «Про дошкільну освіту», Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття), Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні. Вони визначають мету, завдання, напрями та шляхи реформування дошкільних закладів відповідно до економічних і духовних потреб суспільства. Проте вирішення поставлених завдань можливе за умови розвитку та оновлення системи підготовки педагогічних кадрів в Україні.

Складність і багатогранність діяльності дошкільних закладів на сучасному етапі пред'являють особливі вимоги до рівня професіоналізму вихователя, його особистого розвитку як педагога, наявність у нього глибоких знань і різносторонніх умінь в різних галузях. Зважаючи на це важливим напрямом сучасної педагогіки вищої школи є пошук засобів, що забезпечують процес становлення особистості педагога, який працює в системі дошкільної освіти і покликаною бути носієм гуманістичних цінностей, духовно-етичних якостей і високої педагогічної культури, який уміє орієнтуватися в інноваційних процесах теорії і практики дошкільної освіти.

Проблема підготовки фахівців дошкільного профілю до педагогічної діяльності досліджується в різних аспектах. Загальнотеоретичний підхід

до змісту і організації професійної підготовки педагога розкрито у працях О.А.Абдуллиної, Ф.Н.Гоноболина, Н.В. Кузьминої, В.А.Сластенина, Л.Ф.Спирина, А.И. Щербакова та інших.

Проблеми оновлення змісту дошкільної освіти на теоретико-методологічному рівні представлено у працях Л.В.Артемової, І.Д.Беха, А.М.Богущ, О.Л.Кононко, В.Г.Кузь, Т.І.Поніманської, О.Я.Савченко, К.І. Чорної та інших науковців. Дослідження особливостей підготовки фахівців дошкільного профілю здійснюється в таких напрямках як-то: визначення професіограми майбутнього фахівця (Є.О.Панько, Л.В.Поздняк, Л.Г. Семушина та ін.), формування готовності студентів до професійної діяльності (С.В. Громакова, Л.И. Разборова, Т.А. Зотєєва, Г.Х.Яворська і ін.), формування педагогічних умінь (О.В.Горбова, О.В. Драгунова, І.Ю.Ерофєєва, У.Ш. Ібрагимов, М.А. Ковардакова, Л.Ф.Самборенко, Н.М. Яковлева і ін.), вплив педагогічної практики на професійне становлення студентів (Ж.А.Абишева,

К.Є.Прахова, Н.І.Пинчук та ін.), розробка змісту нових навчальних планів і програм (Л.В.Поздняк, Р.М.Чумичева та ін.).

При цьому основна увага в підготовці майбутніх педагогів дошкільного виховання приділяється осмисленню шляхів і методів навчання дошкільників. Такий підхід дає змогу вибудувати логічно

обґрунтовані і взаємопов'язані ступені всієї системи освіти. Проте, концентруючи зусилля і діяльність вихователів на інтелектуальному і фізичному розвитку дитини, такий підхід фактично виключає з поля уваги усвідомлені і цілеспрямовані дії щодо особистісного розвитку дошкільника, його природних можливостей, і в першу чергу його емоційну сферу. У результаті надмірно завантажені діти часто хворіють, дуже стомлюються, швидко забувають пройдений матеріал і не вміють його використовувати у вільній діяльності. Суттєво це позначається і на недоліках розвитку особистісних відносин дітей з навколишнім світом, іншими людьми. Недостатня увага розвитку емоційної сфери дитини є основною причиною того, що неухильно зростає відсоток дітей з труднощами в розвитку, успішності навчання, налагодженні стосунків з довколишніми.

Сьогодні випускники педагогічних вищих навчальних закладів є прекрасними фахівцями в галузі організації занять, але зазнають чималих труднощів, коли стикаються з різноманітними проблемами особистісних проявів поведінки дітей. Такий стан, на нашу думку, пов'язаний з тим, що під час підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності недостатньо уваги приділяється осмисленню особливостей психічного й особистісного розвитку дитини, ознакам й закономірностям його прояву, принципам і засобам педагогічного керівництва цим процесом.

Покращати це становище можливо, якщо перетворити психологічну

підготовку майбутніх вихователів з суто теоретичної на практико зорієнтовану; зі складної науки, для вивчення якої у вищому навчальному закладі відводиться досить багато часу, на осмислення повсякденного життя дитини крізь призму психологічних категорій, законів та закономірностей, з теоретично «знаних» закономірностей психічного розвитку на реальні технології розв'язання психологічних проблем дошкільників. І особливе місце в підготовці до вирішення цих питань має бути відведено практиці педагогічного керівництва і супроводу розвитку емоційної сфери дитини.

Мета статті – проаналізувати проблему ефективності професійної діяльності педагога дошкільного навчального закладу щодо розвитку емоційної сфери дитини і визначити шляхи її розв'язання. Обґрунтувати особливу роль розвитку емоційної сфери дитини в період дошкільного дитинства, шляхи та засоби підготовки педагогів до підтримки та супроводження цього процесу.

Домінування емоцій у сприйнятті навколишнього світу й людей, в осмисленні всього, що є довкола, виводить емоційну сферу дитини в ранг базових основ особистості, її «центральної ланки» (Л.С. Виготський). Які б поняття не формували ми у дітей, які б потреби і мотиви не визначали їхню діяльність, особистісно значущими, стійкими, внутрішньо дієвими вони стають лише в тому випадку, якщо входять до сфери емоційних відносин, закріплюються в ній. Дитина живе емоціями, керується ними під час вибору способів поведіння. Емоції

супроводжують її відчуття, практичні дії, регулюють розумову діяльність, роблять навколишній світ різноманітним, надзвичайно прекрасним і значущим. Емоційна сфера є складною і постійно змінюваною системою суб'єктивних реакцій особистості на навколишню дійсність.

Аналіз літературних джерел показав, що наукової теорії емоцій, яка враховувала б усі аспекти цього складного психологічного явища, ще не створено. Традиційно дослідники виділяють такі види емоційних процесів у людини як-то: емоційний тон відчуттів, емоції (емоційні стани), емоційні властивості особистості, почуття тощо. Досліджуючи емоційне життя особистості, учені виявляють істотне функціональне навантаження емоційних переживань і емоційних процесів. Зазначається, що, насамперед, емоції виконують оцінювальну, адаптивну, регулятивну або спонукальну функцію (П.К. Анохін, П.В. Симонов, С.Л.Рубінштейн, О.Н. Леонтьєв та ін.).

Розмірковуючи про значення емоцій для дитини дошкільного віку, А.Д. Кошелева характеризує їх як зовнішній прояв внутрішнього світу дитини, що допомагає визначити ставлення дитини до того, що відбувається, і сприяє її особистісному становленню. Проявом емоцій дитина вимагає виконання своїх бажань, емоціями сигналізує про свої симпатії та антипатії, за допомогою емоцій вона намагається встановити зв'язок, взаємостосунки і вступити в діалог з навколишнім світом [5: 47].

Як основні показники розвитку емоційної сфери дошкільника О.І.

Ізотова виділяє:

- безперечно позитивне ставлення дитини до участі в рольових іграх, де виникає необхідність підпорядковувати свої безпосередні бажання вимогам і правилам гри;

- поява емоційної детермінації;

- наявність вираженого емоційного зміщення;

- радість від правильного (тобто позитивно оцінюваного дорослими, однолітками) відтворення еталонів поведінки дорослого з приводу розв'язання певних соціальних завдань [2: 87].

Позитивні емоційні стани можна визначити, використовуючи суб'єктивні оцінки самопочуття самих дітей за такими компонентами: активність, інтерес, задоволеність і оцінка успіху, емоційний спокій, настрій емоцій та об'єктивні показники кольорового тесту М. Люшера.

Порушення емоційно-особистісного зростання надзвичайно поширені в дитячому віці. Переживаючи ситуацію емоційного дискомфорту, дитина, як правило, несвідомо вибирає той або інший спосіб психологічного самозахисту активного чи пасивного характеру. Здійснюючи агресивні дії або перебуваючи в депресивному стані, діти у такий спосіб намагаються прожити конкретну ситуацію, протистояти емоційному негативізму, який виникає у процесі взаємодії з людьми і спотворює духовний зв'язок дитини зі світом.

Як негативні особливості, що пов'язані з порушеннями у розвитку емоційної сфери дитини, розглядаються низька

комунікабельність, невпевненість, агресивність (Б.Г. Ананьєв, С.Л. Рубінштейн). І не випадково, адже вони можуть бути гальмом у розвитку дитини, її активності, ініціативності, а надалі закріпитися в небажаних якостях, таких як несміливість, конформність, безпринципність, асоціальна поведінка тощо. До порушень емоційного плану А. Рояк відносить упертість, негативізм та інші особливості, ймовірно, з тієї причини, що в їх прояві в дитини на перший план виступає саме емоційна складова. Наявність цих порушень може, на думку автора, привести до формування неадекватного ставлення до себе, до появи невпевненості в своїх силах, до заниженої самооцінки [3].

У цілому систематика емоційних порушень у дитячому віці представлена обмежено. Найбільш детальною, на нашу думку, є класифікація Г.М. Бреслава [1]. Автор описує низку специфічних проявів емоційних порушень у дитячому віці, які слугують показниками відхилення в нормальному особистісному розвитку дитини-дошкільника. Так, у дитячому віці емоційними порушеннями особистості є такі, як відсутність "комплексу поживлення", затримка у прояві різноманітних форм зовнішнього вираження емоцій, відсутність емоційної реакції на дії дорослого та інші.

У дошкільному віці емоційними порушеннями визнаються такі: відсутність емоційної децентрації, яка виявляється в нездатності співпереживати іншій людині ані в реальній ситуації, ані під час слухання казки; відсутність синтонії, під якою розуміють здатність

відгукуватися на емоційний стан іншої людини, відсутність специфічного феномена емоційної саморегуляції для дошкільного віку, відчуття провини, пов'язаної з новим типом самосвідомості ("Це я зробив") і здатністю повертатися в минуле.

До емоційних порушень дитячого віку Г.М. Бреслав відносить також такі явища, як неврівноваженість, тривожність, замкнутість та інші. На його думку, вони стають причиною деформації самооцінки, формування неадекватних установок у стосунках з однолітками.

Аналіз психологічної літератури дає підстави стверджувати, що до емоційно-особистісних порушень можна віднести і тривожність. Тривожність як особистісна риса – це є сплав когнітивних, поведінкових й афективних реакцій, що провокуються під час дії на людину різних стресорів, в якій емоційна складова відіграє зовсім не останню роль. Це явище завжди пов'язане з переживанням негативних емоцій підвищеного неспокою, страху, невпевненості і т.п., з чого виходить, що тривожність у будь-якому аспекті характеризує певний ступінь емоційного неблагополуччя.

Уявлення про важливість і складність проблеми регуляції емоцій знайшло підтвердження у працях психотерапевтів (наприклад, огляд А. Кемерер), які часто стверджують, що в основі більшості психічних порушень лежать спотворення в емоційному сприйнятті й переживанні подій (Л. Грінберг, Дж. Сафран, З. Херпертц; Б. Уїлкен). Тому педагогові більшою мірою необхідно враховувати стан здоров'я і психіки дитини, що вимагає

від нього достатнього знання психології дитини, усвідомленого підходу до вибору методів і доцільності їх використання у роботі, з урахуванням знання особливостей дітей і неприпустимості жорсткого тиску на них у процесі освоєння соціального досвіду.

Вихователів важливо проектувати, планувати не тільки всю систему впливу на дитину, її змістові й дидактичні компоненти, але також важливо прогнозувати, наперед визначати результати цього впливу, передбачати кінцевий продукт розвитку, досягнення дитини, новоутворення її психічного розвитку. Причому не в абстрактній і розпливчастій туманності "всєбічного і гармонійного розвитку особистості", а в конкретних формах поведінкового репертуару, якостях і характеристиках дитини, у здібностях, в уміннях і навичках її діяльності. На першому місці має стояти не навчально-освітня, а розвивально-виховна мета. У дошкільному віці інтелектуальний розвиток підпорядкований розвитку емоційної сфери.

Аналіз сучасних програм виховання дітей дошкільного віку («Дитина», «Малютко», «Зернятко», «Дитина в дошкільні роки» та інші) з погляду проблеми емоційного розвитку показав, що даний процес розглядається в контексті особистісного становлення, проте поданий в основному як доповнення, що становить компонент інтелектуально-пізнавального розвитку, або як зумовлюючий поведінку і самопочуття дитини в дошкільному навчальному закладі.

Слід зазначити, що в науковому

світі створено розмаїті парціальні програми для дошкільних навчальних закладів, вони розкривають питання емоційного розвитку дітей («Основи безпеки дітей дошкільного віку» – Н.Авдєєва, О. Князева, Р. Стеркіна; «Маленький Емо» – В.Г. Ражніков; «Дивуюся, злюся, боюся, хвалюсь і радію» – С.В. Крюкова та Слободяник; «Психогімнастика» – Г.І. Чистякова та ін.). Проте якість їх реалізації прямо залежить від особистісних і професійних якостей педагога, у першу чергу від того, наскільки він обізнаний з психологічними особливостями дітей, наскільки уміє виявляти й розпізнавати емоції дитини на основі спостереження їх довільних мимічних, жестикуляційних, інтонаційно-мовленневих проявів, наскільки вмє сам передавати широкий спектр емоцій мимікою обличчя, голосовими реакціями, рухами тіла, наскільки володіє практичними навичками роботи з дітьми у галузі релаксації та саморегуляції, тобто навичками професіонала - психолога.

Психологічна підготовка майбутніх вихователів у навчальному процесі ВНЗ здійснюється в рамках загального циклу професійних дисциплін: загальна психологія (де розглядаються теоретичні питання - проблема мотивації та емоцій); вікова психологія (де переважають питання основних закономірностей психічного розвитку, особливості психічного розвитку на різних етапах онтогенезу) і в рамках дисциплін предметної підготовки: дитяча психологія (становлення емоцій і особистості в ранньому віці; розвиток емоційної сфери, формування соціальних

переживань, їх роль у процесі соціалізації дошкільників).

Аналізуючи результати численних психолого-педагогічних досліджень і власні багаторічні спостереження за роботою педагогів у дошкільних закладах, Х.Т. Шер'язданова доходить висновку, що сучасна підготовка педагогічних кадрів дошкільних закладів має ряд недоліків. Так, по-перше, у молодих фахівців є суттєва відмінність між теоретичними знаннями і навичками практичної роботи. Наприклад, на підставі вивчення психології та педагогіки в педагогічному ВНЗ фахівець знає, що треба здійснювати індивідуальний підхід у навчанні, але у своїй практичній діяльності розгублюється і починає користуватися авторитарним стилем спілкування, оскільки це спосіб колективного управління групою дітей.

Другий недолік сучасної підготовки фахівців у педагогічному ВНЗ, на її думку, пов'язаний з тим, що багато отримуваних студентами знань є уривчастими і не дають цілісного уявлення про дитину. Так, наприклад, методики викладання математики в дитячому садку, зазвичай досить легко засвоюються студентами. Разом з тим, це ніяк не допомагає їм розв'язати проблему дисципліни на цьому, як правило, цікавому для дітей занятті.

Нарешті, третій факт, що показує неспроможність сучасної освіти, полягає в тому, що орієнтація в педагогічному процесі на дітей не дає студентам дуже важливих відомостей і навичок у роботі з дорослими, а, як показують сучасні наукові дослідження, формування особистості

дитини в дошкільному та молодшому шкільному віці переважно відбувається в сім'ї. Відсутність навичок роботи з дорослими, нерозуміння їхніх проблем і труднощів призводить до того, що дошкільний заклад часто не тільки не допомагає, але й завдає істотної шкоди психічному розвитку дитини [4, с.247].

Отже, вихователь повинен володіти знаннями про емоційні явища, вікову специфіку емоційної сфери дитини та її структурні компоненти, про методи експериментального психодіагностичного вивчення емоцій дитини, про психологічні системи розвитку і збагачення емоційної сфери дітей, умінням проводити консультативну роботу з батьками.

Поглиблене психолого-педагогічне вивчення дитини, виявлення тих чи інших індивідуальних особливостей, визначення причин порушень у вихованні та навчанні, подолання цих відхилень у розвитку й поведінці дітей передбачено для студентів, що навчаються за навчальними планами підготовки фахівців спеціальності «Педагог-психолог дошкільного закладу». З цією метою розроблено й впроваджено психологічний спецкурс «Емоційна сфера дитини» (автори О.І. Ізотова, О.В. Никифорова); розроблена комплексна психолого-педагогічна програма емоційного розвитку дітей дошкільного віку (О.І. Ізотова). Слід зазначити, що означена програма диференційована за провідними типами психологічної взаємодії дорослого і дитини: психологічна корекція, психологічна профілактика і реабілітація, психолого-педагогічне збагачення розвитку [2].

І.П. Сопрун розробила систему цілеспрямованої психологічної підготовки студентів-психологів до діагностики та корекції негативних емоційних проявів у дітей, побудовану на основі концепції емоційної регуляції навчально-пізнавальної діяльності. У процесі підготовки студентів означена система також реалізується як спецкурс.

Проте, на жаль, такого обсягу психологічних знань за навчальним планом підготовки студентів за спеціальністю «дошкільне виховання» не передбачено. Ми вважаємо такий стан справ неправомірним. Створення умов для повноцінного психічного й особистісного розвитку в дошкільному віці потребує спільної підготовки педагогів і психологів, де психологи знайомляться з педагогічними особливостями процесу навчання, а педагоги набувають необхідних їм для роботи психологічних знань і умінь.

Психологізація професійної діяльності працівників дошкільних закладів (нинішніх і майбутніх) – не данина моді, а вимушений захід. У психологічному аспекті навчання слухачів має виступати у формі їх спрямованої рефлексії над різними компонентами освітнього процесу в умовах дошкільної освіти, починаючи з його мети і закінчуючи особливостями особистості та стилем діяльності самого педагога. Разом з тим успішна реалізація дошкільної освіти потребує, щоб педагогічним працівникам у системі навчання і підвищення кваліфікації надавалися адекватні уявлення про більш загальні, принципові методологічні і психологічні підходи, використовувані

в парадигмі розвивальної (варіативної) освіти. Саме тому в системі навчання майбутніх фахівців у ВНЗ і в процесі підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів необхідно передбачити введення циклів, що розширюють спеціалізацію майбутніх педагогів дошкільної освіти, зокрема такі дисципліни, як «Психолого-педагогічні основи дошкільної зрілості», «Діагностика емоційної сфери дошкільника», «Технологія роботи з сім'єю щодо розвитку емоційної сфери дитини», «Педагогічна корекція емоційного розвитку дітей» тощо.

Зміст програм дозволяє використовувати різні базові форми організації навчальної взаємодії: інтерактивні лекції, колективне розв'язання креативних задач, проектні лабораторії, майстерні з моделювання занять, проведення модельних занять, групові дискусії, проблемні семінари, тренінги та їх елементи, що органічно вносяться в інші форми роботи зі студентами і слухачами, процесуальне консультування, аналіз відеоматеріалів, конструювання разом з тьютором індивідуального навчального плану, вибір продуктів для підсумкової атестації.

Використання активних форм і методів навчання дозволяє надати навчальному процесу практико-орієнтованого характеру, створює умови щодо включення майбутніх вихователів в інноваційну проектну діяльність, сприяє формуванню потреби в професійному становленні та вдосконаленні. Але наскільки вони будуть ефективними, залежить насамперед від того, на що буде

спрямована активність самих студентів у процесі опанування психологічними знаннями і навичками їх свідомого використання у вирішенні педагогічних завдань з розвитку особистості дитини, особливо її емоційної сфери. У зв'язку з цим постає проблема визначення найбільш ефективних шляхів і засобів психологізації професійної діяльності вихователів дошкільних закладів і процесу підготовки до цієї діяльності, що відбувається у вищих педагогічних навчальних закладах.

На нашу думку, одним із таких шляхів є переосмислення цілей психологічної підготовки майбутніх вихователів. Сьогодні вона забезпечується відтворення в навчальному процесі психологічних

знань, структурованих за логікою науки. Але психологія як наука лише опосередковано пов'язана з професійною діяльністю вихователя. Тобто, для того, що знайти місце психологічним знанням в реальній практичній діяльності вихователя їх треба певним чином переструктурувати і переосмислити, що потребує певних умінь і часу. Отже, сьогодні є потреба в тому, щоби психологічні знання подавалися в контексті практики професійної педагогічної діяльності вихователя і пояснювали, яким чином він має діяти, щоби сприяти реальному психологічному і соціальному розвитку дитини, діяти в інтересах самої дитини, а не авторів програм і підручників, і для дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бреслав Г.М.* Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: норма и отклонения. – М.: Просвещение, 1990. – 190 с.

2. *Изотова Е.И., Никифорова Е.В.* Эмоциональная сфера ребенка: Теория и практика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 288 с.

3. *Рояк А.А.* Психологический конфликт и особенности индивидуального развития личности

ребенка. – М.: Педагогика, 1988. – 113 с.

4. *Шеръязданова Х.Т.* Психологические основы профессиональной подготовки педагогов и психологов дошкольного образования Дисс. ... доктора психолог. наук: 19.00.07 – М., 1999. – 324 с.

5. Эмоциональное развитие дошкольника / Под ред. А.Д. Кошелевой. – М.: Просвещение, 1985. – 176 с.

Подано до редакції 29.02.08

РЕЗЮМЕ

У статті розглядається питання щодо ефективності професійної діяльності педагогів, що працюють в системі дошкільної освіти, і необхідності удосконалення змісту їхньої підготовки у вищій школі.

Обґрунтовується особлива роль емоційної сфери дитини в період дошкільного дитинства, шляхи та засоби підготовки педагогів до підтримки і супроводженню цього процесу.

Ключові слова: підготовка педагога, емоційний розвиток дитини, дошкільна освіта, професійна діяльність педагога.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается вопрос об эффективности профессиональной деятельности педагогов, работающих в системе дошкольного образования, и необходимости совершенствования содержания их подготовки в высшей школе. Обосновывается особая роль развития эмоциональной сферы ребенка в период дошкольного детства, пути и средства подготовки педагогов к поддержке и сопровождению этого процесса.

Ключевые слова: подготовка педагога, эмоциональное развитие ребенка, дошкольное образование, профессиональная деятельность педагога.

SUMMARY

The article analyses efficiency of professional activity of teachers working in the system of preschool education; substantiates necessity to improve contents of their training at high school. The author shows a particular role of development of children's emotional sphere in the period of preschool childhood, the ways and means of training teachers for support and accompaniment of this process.

Keywords: pedagogical training, children's emotional development, preschool education, professional activity of teacher.